

**KNJIŽNICE NA PUTU OD POSLANJA DO STRATEGIJE :
OSVRT NA HRVATSKE PRILIKE**

LIBRARIES ON THEIR WAY FROM MISSION TO STRATEGY :
A REVIEW OF CROATIAN CIRCUMSTANCES

Daniela Živković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

dzivkovi@ffzg.hr

UDK / UDC 02.01

Pregledni rad / Review

Primljeno / Received: 1. 12. 2014.

Sažetak

Politika prema knjizi ili bolje rečeno za knjigu i knjižnice sastavni je dio kulturnih, znanstvenih i obrazovnih politika pojedinih naroda. U protekla je tri desetljeća upravo nov način proizvodnje građe, umnožavanja i prijenosa sadržaja značajno utjecao na poslovanje tradicionalnih knjižnica, pretvarajući ih postupno u hibridne na putu prema digitalnim knjižnicama. Autorica ističe najznačajnije vidove ovog razvoja, posebice u odnosu prema građi, korisnicima i javnosti. Imajući u vidu vrijednost knjižničarske struke da korisniku pruži posve specifičnu uslugu, prikazala je koliko su neka strateška pitanja poslovanja knjižnica zacrtana u značajnijim dokumentima i ostvarena u Hrvatskoj. Odabrala je četiri važna pitanja za hrvatske knjižnice – digitalizaciju, izgradnju repozitorija, nabavu elektroničke građe za knjižnice te stručno obrazovanje i usavršavanje – te zaključno dala smjernice.

Ključne riječi: knjižnice, strategija, Hrvatska

Summary

The policy towards books, or more precisely for books and libraries, is an integral part of cultural, scientific and educational policies at the national level of all countries in the world. Over the past three decades the introduction of new technologies in publishing, reproduction and distribution of all types of content have considerably affected the work of traditional libraries turning them gradually into hybrid libraries that strive to become digital libraries. The author points out the most important aspects of this process with regard to library materials, users, and the general public. Emphasizing the importance of the librarian as a professional who provides a specific service to the user, the author shows to what extent some strategic guidelines have been included in the important Croatian documents and how much they have been put into practice. She focuses on four important issues – digitization, creating repositories, acquisition of electronic resources for libraries, and professional education – and finally gives some guidelines for future development.

Keywords: libraries, strategy, Croatia

Politika prema knjizi ili bolje rečeno za knjigu i knjižnice sastavni je dio kulturnih, znanstvenih i obrazovnih politika pojedinih naroda. Masovna proizvodnja knjige tehnikom tiska i primjenom informacijsko-komunikacijske tehnologije te njezino raspačavanje trgovačkom mrežom, učinili su knjigu gospodarskim dobrom kulturnog i obrazovnog značaja. Cjelokupno svjetsko tržište knjigom ostvarilo je 2012. godine promet od 95,6 milijardi eura. Europska unija sudjeluje u tome s 33 posto, a SAD s 26 posto.¹ Europski nakladnici su te godine objavili 535.000 naslova knjiga.²

U protekla je tri desetljeća upravo nov način proizvodnje građe, umnožavanja i prijenosa sadržaja značajno utjecao na poslovanje tradicionalnih knjižnica, pretvarajući ih postupno u hibridne na putu prema digitalnim. Najznačajnije vidove ovog razvoja možemo posebice osvjetliti u odnosu prema građi, korisnicima i javnosti.

Knjižničarstvo je u informacijskom dobu kao malo koja struka doživjelo da je osnovno sredstvo njezina rada – knjiga – uvođenjem suvremene tehnologije dematerijalizirano i time značajno izmijenjeno. Elektronička građa

¹ Wischenbart, R. IPA global publishing statistics. Dostupno na: http://www.internationalpublishers.org/images/stories/MembersOnly/AnnualREPORTS/Annual_Report_201213.pdf

² European Book Publishing Statistics 2012. Federation of European Publishers [citirano: 2014-06-06]. Dostupno na: http://fep-fee.eu/IMG/pdf/european_book_publishing_statistics_2012.pdf

koju knjižnica prikuplja više nisu materijalni primjerci pa u pravilu pribavlja pristup, uglavnom licencijom za komercijalna izdanja. Knjižničari trebaju predvidjeti nove oblike pohrane i korištenja kao što je na primjer poslovanje u oblaku. Razvija se i nova arhitektura za knjižnice koja uključuje značajnu tehničku opremljenost. Hibridne knjižnice, koje nisu samo knjižnice naših dana, nego realno gledano i knjižnice budućnosti, trebale bi učinkovito obaviti složen zadatak: istovremeno omogućiti korištenje tiskane i elektroničke građe, jer osnovni je cilj učiniti korisniku sadržaj dostupnim pomoću raznih informacijskih usluga bez obzira na medij na kojem je sadržaj objavljen. U definiranju knjižnice stoga se posljednjih desetljeća znatno više naglašava djelatnost kojom ostvaruje svoje poslanje, nego činjenica da se radi o ustanovi. Pojačana je i suradnja među knjižnicama i srodnim ustanovama. “Kako omogućiti što lakši prijelaz iz analognog u digitalno okruženje?”, pitanje je jednako složeno za one koji stvaraju i proizvode sadržaje u području knjige – autore i nakladnike, kao i za one koji posreduju da bi sadržaj stigao do korisnika – knjižničare i knjižare.

I u nakladništvo je tehnologija unijela značajne promjene koje neizbježno utječu na način poslovanja u knjižnici. Temeljna je bila spoznaja da objaviti znači priopćiti javnosti, a ne izdati umnoživši u određenom broju primjereka od jedne matrice; mjesto objavljivanja postao je internet. Lakše i brže se objavljuje: govori se o industriji elektroničkih sadržaja. Sve češće se u medijima može čuti i čitati da sadržaj ostaje bitak nakladničke djelatnosti.³ Osnovne su struke na putu knjige od pisca do čitatelja – nakladnici kao proizvođači elektroničke knjige, a knjižari i knjižničari kao posrednici do krajnjega korisnika. Oni razvijaju nove poslovne modele koji su široj javnosti katkad teže prepoznatljivi. Postavljaju se pitanja na koja devedesetih godina 20. stoljeća nismo trebali tražiti odgovore. Na primjer, smije li nakladnik uskratiti knjižnici mogućnost da kupi njegovu knjigu ili može li se elektronička knjiga nabavljati na isti način kao elektronički časopis? Razvijaju se velike platforme koje bi trebale potaknuti objavljivanje, okupiti digitalne inačice starih izdanja i ponuditi nova elektronička izdanja kupcima pa tako i knjižnicama za njihove korisnike. Ključno je i pitanje tko ta elektronička izdanja čuva, čini trajno dostupnima, ali i određuje im cijenu. Omjer tiskane i elektroničke građe na tržištu određen je odnosom cijena tiskanih i elektroničkih izdanja.

³ Book publishing on the move / European Economic and Social Committee. Brussels, 2012. (CCMI/092)

Uz osnovnu funkciju knjižnice da prikuplja građu, jednako je važno i kako se ona koristi. Kaže se: “e-knjiga se koristi, ona se ne čita”. Zamijećeno je kako se mijenjaju i čitateljske navike tih korisnika. Razlikovanje korisnika – nova je dimenzija knjižničnog poslovanja od devedesetih godina 20. stoljeća. Do tada se prvenstveno razlikovalo građu pri utvrđivanju uvjeta njezina korištenja, a tek sekundarno i same korisnike. Knjižničari su, međutim, devedesetih godina spoznali da knjižnica zapravo prelazi zidove knjižnične zgrade pa da tako treba razlikovati korisnike ovisno o obliku članstva.

Pod utjecajem tehnologije, pojačano se ispitivao pojam javnosti, što je bilo nadasve važno za oblikovanje knjižničnih usluga u digitalnoj sredini. Projekti opsežne digitalizacije koje su pokrenule komercijalne tvrtke poput Googlea, izazvali su političare da donekle strateški razmišljaju o knjizi u knjižnicama na nacionalnom i međunarodnom planu. Pojavila se potreba da knjižničari u javnosti produbljuju svijest o potrebi i pravu pojedinca na informaciju više nego ranije, ali i pravu autora na njegovo djelo. Autore se potiče da svjesno odlučuju kako će se njihovo djelo koristiti pomoću licencija. S druge pak strane, povećana je mogućnost plagiranja, ali i vjerojatnost da se plagijat otkrije. Koncem 2012. godine Europski parlament je uključio *Strategiju za digitalnu slobodu*⁴ u vanjsku politiku Europske unije, a to je pozdravila i IFLA. Strategija prepoznaje važnost knjižnica u osiguravanju pristupa kulturi, što je u skladu i s IFLA-inim nastojanjima da WIPO usvoji ograničenja i iznimke za knjižnice i arhive. Nastoji se osigurati digitalna prava za digitalno pismene građane.

U vremenu kada mnogi pokušavaju raspačavati sadržaje na internetu i kada se javljaju usluge nalik na knjižnične, postavlja se pitanje što mogu pružiti korisnicima knjižnice za razliku od ostalih informacijskih servisa?

Vrijednost knjižničarske struke leži upravo u osnovnoj zadaći knjižničara da pomogne korisniku dobiti obavijest koju želi ili da nađe građu koja mu je potrebna. Knjižničar ima u svojem poslu obvezu pružiti pouzdanu uslugu i pri tom ne otkrivati drugima podatke o tome koje je usluge i kome pružio štiteći tako korisnikovu privatnost. U tome važna je uloga knjižničarskog društva kao posrednika između osnivača knjižnica i knjižničara. Knjižničarsko društvo jamči osnivačima, pa i cijeloj društvenoj zajednici da će njegovi pripadnici znati pružiti kvalitetne usluge.⁵

⁴ Schaake, M. Report on the Digital freedom strategy in EU foreign policy (2012/2094(INI). Brussels : European Parliament, 2012. Dostupno na: <http://www.europarl.europa.eu>

⁵ Horvat, A. Hrvatsko knjižničarsko društvo i slobodan pristup informacijama. Dostupno na: http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/HKD_sl_prist_inf.htm

Nova uloga knjižnica u digitalnom dobu vrlo je jasno naznačena već 2000. godine u *Smjernicama za zakonodavstvo i knjižnice u Europi*⁶ Vijeća Europe i EBLIDA-e, što kasnije potvrđuje i *Manifest za digitalne knjižnice IFLA-e i UNESCO*.⁷ Očito je da je digitani medij otvorio strateška pitanja za knjižnice. Spomenimo samo kao primjer tehnički postupak digitalizacije koji je najprije, ranih devedesetih, omogućio zaštitu materijalnog primjerka građe. Ubrzo su se u tom kontekstu za knjižnice otvorila nova pitanja kao što je zaštita autorskih i srodnih prava, ali i zaštita osobnih podataka, namjeravaju li se digitalne preslike učiniti dostupne javnosti. Istovremeno se povećala i svijest o baštini pa je u upravo spomenutim *Smjernicama* obvezni primjerak kao cjelina imenovan nacionalnim kulturnim dobrom. Imajući u vidu vrijednost knjižničarske struke da korisniku pruži posve specifičnu uslugu, pogledajmo koliko su neka strateška pitanja poslovanja knjižnica zacrtana u značajnijim dokumentima i ostvarena u Hrvatskoj.

U Hrvatskoj se bibliotekarstvo ubraja u regulirana zanimanja koja se stječu formalnim obrazovanjem. Začuđuje stoga da stručnjaci koji se nalaze na izvoru stručnih i znanstvenih informacija te se ubrajaju u one koji su dužni čuvati profesionalnu tajnu, ipak nemaju odgovarajući status u društvu. Nameće se, dakle, pitanje kako vrijednosti knjižničarske struke iskoristiti da bi se poboljšao njezin položaj? Osnovna je zadaća knjižničarskog društva da razvija profesionalizam. Ključna je njegova uloga kao prijenosnika mišljenja i stajališta struke o pojedinim pitanjima zanimljivim korisnicima knjižničnih usluga javnosti. Očekuje se da knjižničari utječu na oblikovanje zakonodavstva vezanog uz knjižnice te školovanje i status knjižničara uopće.

Po definiciji, strategije su osnovni pristupi što ih stanovito vodstvo odabire pri projektiranju djelovanja s kojim će riješiti neki zadatak ili ostvariti neki cilj. Spomenimo samo neke od strateških planova u Hrvatskoj važnih za razvoj knjižnica.

Zabrinjuje činjenica da *Strateški plan Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta za razdoblje 2012.-2014.* ne spominje knjižnicu, iako je prvi opći cilj Održiva kvaliteta odgojno-obrazovnog sustava, a drugi Razvoj znanosti kao pokretača dugoročnoga gospodarskog i društvenog razvoja. Strateški plan istog ministarstva za razdoblje od 2014.-2016. kao i onaj za razdoblje 2015.-

⁶ Guidelines on library legislation and policy in Europe. // Library legislation in Europe : discussion papers and country reports / edited by Christiane Bohrer. Bad Honnef : Bock+Herchen, 2000. Dostupno i na: <http://culture.coe.fr/books/eng/ecubook/20r.3.htm>

⁷ IFLA/Unesco Manifest za digitalne knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012). Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/vbh/broj/107>

2017. spominje samo informacijske sustave i izgradnju digitalnih repozitorija podataka (registara) kao potporu obrazovanom postupku.⁸

Strateški plan Ministarstva kulture 2014.-2016. navodi osnovna obilježja područja knjige u Hrvatskoj. Jedan je od posebnih ciljeva Razvoj književno-nakladničke i knjižnične djelatnosti. Važno je za knjižnice da kao jedan način ostvarenja tog cilja navodi Potporu proizvodnji i raspačavanju knjiga, časopisa i elektroničkih publikacija. Ministarstvo kulture će poticati stvaranje kulturnih i kreativnih sadržaja te inicirati uključivanje postojećih i novih sadržaja na mobilne platforme i tako osigurati veći udio elektroničkih knjiga u tržištu knjige. Kao drugi način ostvarenja spomenutog cilja predviđa Potporu razvoju knjižničnih usluga i zadovoljavanju potreba korisnika, spominje mrežu narodnih knjižnica. Povećanje broja kvalitetnih razvojnih programa u knjižničnoj djelatnosti rezultiralo bi osposobljavanjem djelatnika u knjižnicama za praćenje suvremenih kreativnih i tehnoloških dostignuća u struci.⁹ Za pojedine vrste knjižnica razvijene su posebne strategije: Strategija razvoja specijalnih knjižnica u Republici Hrvatskoj: 2012.-2015. te Strategija razvoja narodnih knjižnica u Republici Hrvatskoj 2013.

Nacionalna strategija intelektualnog vlasništva donesena je, nažalost, samo do 2012. godine. Nova ne postoji iako postoji niz pitanja vezanih uz digitalizaciju građe, spomenimo samo djela siročad ili orphan works. Na stručnoj raspravi je Prijedlog Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti koji je u srpnju 2014. priredila Radna skupina za izmjene Zakona o knjižnicama. Prijedlog *Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti* usklađen je s Preporukama Vijeća Europe i drugim međunarodnim dokumentima namijenjenim knjižničarskoj struci te ranije spomenutim zakonima RH čije se odredbe odnose i na knjižnice. Odredbe o slobodnom pristupu informacijama i javnom pristupu mreži, zaštiti privatnosti i poštivanju autorskog i srodnih prava, digitalizaciji i digitalnoj knjižnici, međuknjižničnoj posudbi, obveznom primjerku elektroničkih publikacija, stalnom stručnom usavršavanju i nazivima knjižničarskih djelatnika u skladu sa Zakonom o akademskim i stručnim nazivima i akademskom stupnju, bile su neke od odredbi koje je trebalo na odgovarajući način unijeti u Zakon o knjižnicama.

⁸ Strateški plan Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta. Dostupno na: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=10679>

⁹ Strateški plan Ministarstva kulture 2014.-2016. Dostupno na: <http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Propisi/Strate%20c5%a1ki%20plan%20MK%202014.-2016.%20-%20za%20web.pdf>

Godine 2010. bile su 3.972 stručne osobe zaposlene u 1.731 knjižnici u Hrvatskoj. Svjesni smo da važna pitanja za hrvatske knjižnice na putu prema digitalnoj knjižnici zahtijevaju novčanu, tehničku i autorskopravnu potporu u državi.

Jedno od tih pitanja je:

Digitalizacija

U Hrvatskoj postoje brojni manji projekti digitalizacije, ali ne postoji program opsežne digitalizacije. Godine 2006. donesen je Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe na temelju kojeg je pokrenut projekt “Hrvatska kulturna baština”. Vijeće projekta “Hrvatska kulturna baština” je na svojoj 2. sjednici održanoj 27. prosinca 2012. godine utvrdilo da je potrebno zaključiti Nacionalni plan digitalizacije i donijeti odluku o odgovornosti za daljnje održavanje rezultata programa. Ustanovilo je kako je www.kultura.hr kao središnje mjesto digitaliziranih zbirki hrvatske kulturne baštine, tehnički i sadržajno zastarjelo, te je nužno potrebno nadograditi i prilagoditi sustav suvremenim standardima struke i potrebama korisnika. Očekivalo se da ponudi dva ključna rješenja, jedinstveni nacionalni sustav digitalizacije i jedinstveno mjesto izvoza podataka za Europeanu. Vijeće je zaključilo kako je potrebno izraditi novi strateški plan digitalizacije koji će se odnositi na razdoblje do 2020. godine.

Jesu li ikada hrvatske knjižnice u cilju opsežne digitalizacije razmatrale suradnju s Googleom, nije mi poznato! Neki se pitaju smiju li knjižnice tek tako davati svoje fondove na uporabu u jednom novom formatu i predviđaju moguće implikacije takvog pothvata. Nisu u pitanju samo prava autora, nego se to može odraziti na raspačavanje izdanja i kulturološku raznolikost Europe, kojoj i Hrvatska treba dati svoj obol kroz knjižnice.

Pregledavajući mrežu, možemo ipak sa zadovoljstvom ustanoviti da razni digitalizacijski projekti knjižničnih fondova diljem svijeta sve više uključuju i hrvatsku građu. To su mahom nezaštićena djela. U Hrvatskoj se kao i u drugim zemljama posebna pažnja treba posvetiti djelima zaštićenim autorskim pravom iz sljedećeg razloga. Do sada je vrijedilo pravilo da se svakih dvadeset godina isto znanje ponovno objavljuje te da znanstvena literatura objavljena u posljednjih 35 godina pokriva 99 posto ljudskog znanja. Treba znati da korištenjem tih djela danas autori stvaraju nova djela. Digitalizacijom djela objavljenih u posljednjih pedesetak godina znatno bi se dakle povećala dostupnost najpotrebnijim sadržajima u zemlji. No među njima značajan je

broj djela koja se ubrajaju u djela siročad. Potraga za nositeljima autorskih prava ne smije pasti u domenu poslovanja knjižnica i biti dodatna odgovornost knjižničara. Uvođenje kolektivnih licencija za knjižnice ili dopuna Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima iznimka i ograničenjima prava autora za potrebe digitalizacije u knjižnicama u domeni su djelovanja Državnog zavoda za intelektualno vlasništvo.

Europski parlament i Vijeće donijeli su 2012. godine Direktivu 2012/28/EU o određenim dopuštenim korištenjima djela siročadi,¹⁰ a države članice moraju uskladiti svoje propise sa zahtjevima ove Direktive do 29. listopada 2014. godine. Da bi se utvrdilo može li određeno djelo ili predmet srodnog prava biti svrstano u kategoriju djela siročadi, potrebno je provesti pažljivu potragu za nositeljem prava, uz konzultiranje odgovarajućih izvora za određenu vrstu djela odnosno predmeta srodnih prava, a koja se provodi prije korištenja djela ili predmeta srodnog prava. Pažljivu potragu dužne su izvršiti ustanove od javnog interesa u Republici Hrvatskoj (javno dostupne knjižnice, obrazovne ustanove i muzeji kao i arhivi, ustanove za filmsku i audio baštinu te javne organizacije za radiodifuziju) koje se žele koristiti gore opisanim sadržajnim ograničenjem autorskog i srodnih prava. Državni zavod za intelektualno vlasništvo bi dakle ustanovama od javnog interesa trebao dati detaljne upute kako provesti pažljivu potragu.¹¹

Izgradnja repozitorija

U Hrvatskoj, pojedine sveučilišne i znanstvene ustanove izgrađuju repozitorije. Utvrđeno je da su svi osnovani na inicijativu knjižničara, a uređeni samo djelomice propisima na sljedeći način. Sveučilište u Zagrebu Pravilnikom o doktorskim studijima 2010. godine u čl. 20 propisuje da se doktorski rad u cijelosti objavljuje na internetskim stranicama Sveučilišta, najkasnije mjesec dana nakon obrane. Prema Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, sveučilišta i visoka učilišta dužna su završne radove studija

¹⁰ Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works. // OJ L299/5
Dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:299:0005:0012:EN:PDF>

¹¹ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima donesen je 27. 10. 2014. (nakon što je održano ovo predavanje). Uređuje pitanja djela siročadi i postupak utvrđivanja tog statusa. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_127_2400.html.

trajno objaviti u javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te iste kopirati u javnu internetsku bazu završnih radova i doktorskih disertacija Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Od 2013. godine, Agregator hrvatskih repozitorija i arhiva (ARA) na jednom mrežnom sjedištu prikuplja metapodatke hrvatskih repozitorija i u rujnu 2014. okuplja 12 repozitorija. Repozitoriji predstavljaju i oblik otvorenog pristupa građi i pružaju podršku obrazovanju, znanstvenom i stručnom radu.

U listopadu 2012. donesena je Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu koja je “proizašla iz zabrinutosti zbog nedostatka strateških odrednica o pristupu, diseminaciji te pohrani i čuvanju znanstvenih informacija u Hrvatskoj. Deklaracijom se pozivaju svi koji su uključeni u prikupljanje i objavljivanje znanstvenih informacija, na usklađeno i odlučno djelovanje kako bi se u otvoreni pristup pohranile sve hrvatske znanstvene informacije”.

Stručnjaci u zemlji slijede razvoj navedenih tema u teoriji i pokušavaju naći rješenja u praksi. Tako je izrađen model izgradnje repozitorija u znanstvenim ustanovama u Hrvatskoj na Filozofskom fakultetu u Zagrebu u sklopu doktorskog rada.¹²

Strateško pitanje je i to kako u obrazovnom sustavu, na sastavnicama sveučilištima i veleučilištima uskladiti izgradnju repozitorija koji su vezani uz knjižnice i sustava za elektroničko učenje, da bi se izbjegao dvostruki posao.

Elektronička građa – nabava za knjižnice

Neophodno je i jačanje administrativne podrške knjižnicama u nabavi elektroničke građe. Osnovna zadaća Centra za online baze podataka je osiguravanje pristupa najvažnijim svjetskim bazama podataka i elektroničkim časopisima. Centar posreduje između Ministarstva znanosti, obrazovanja i školstva kao financijera i akademske i istraživačke zajednice kao korisnika. Osim komercijalnih baza podataka koje nabavlja MZOS, Centar osigurava pristup nizu baza podataka koje su u otvorenom pristupu.

Pitanje je kako u Hrvatskoj potaknuti elektroničko nakladništvo i omogućiti jednostavan pristup elektroničkim knjigama, bile one beletristika, udžbenici, priručnici, znanstvena ili stručna literatura. U Hrvatskoj postoje platforme za elektroničku knjigu na besplatnoj ili komercijalnoj osnovi. Do sada je u Hrvatskoj održano više skupova o elektroničkoj knjizi. Spomenimo samo

¹² Fabris, M. Model izgradnje repozitorija u znanstvenim ustanovama u Hrvatskoj : doktorski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2014.

okrugli stol o elektroničkoj knjizi održan na Skupštini Hrvatskoga knjižničarskog društva u Osijeku 2012. godine i 13. okrugli stol o slobodnom pristupu informacijama Nakladnici i knjižnice, na kojem su izložena iskustva i doneseni zaključci krajem 2013. godine. Pitanje je kako sveučilišnu zajednicu i nakladnike zainteresirati za razvoj elektroničkog nakladništva i objavljivanje elektroničkih udžbenika te ostalih znanstvenih i stručnih izdanja na novom mediju.¹³ Iako je broj hrvatskih elektroničkih izdanja još relativno malen, nužno je pokretanje platforme za elektroničku posudbu u knjižnicama. Iskustva u inozemstvu su različita i pokazuju nužnost takvog sustava. U Njemačkoj se ovih dana pojavila na platformi *Onleihe* i mogućnost da knjižnica kupi elektroničku knjigu koja se više puta posuđuje, uz određenu proviziju knjižnicama. U 2013. godini na ovoj je platformi ostvareno čak 8 milijuna elektroničkih posudbi.¹⁴

Za knjižnice je važna i cijena kako tiskane tako i elektroničke građe. Neka povlaštena stopa PDV-a na tiskanu knjigu trebala bi se primijeniti i na elektroničku. To su 2012. već učinile Francuska i Luksemburg.¹⁵ Jedinstvena cijena pokušava se uvesti i na elektroničku knjigu, kao na primjer ovih dana u Austriji. O povlaštenoj stopi PDV-a za elektroničku knjigu kod nas nije bilo govora. Budući da bi elektronička knjiga trebala biti dio internetskog prostora bez granica, od 2015. godine primjenjivat će se porezna stopa zemlje u kojoj korisnik usluge boravi, što je poticajno za promet elektroničkom knjigom i razvoj nakladništva. Novo vodstvo Europske komisije smatra razvoj jedin-stvenoga digitalnog tržišta ostvarivanjem vrijednosti od 500 milijardi eura i otvaranjem nekoliko stotina tisuća novih radnih mjesta središnjim zadatkom, kako bi se mogli nositi s američkim i azijskim tvrtkama. Internetom vladaju Google, Facebook i Amazon pa Europa u tom smislu nema izbor.¹⁶

¹³ Čl. 80 Zakona o elektroničkim medijima propisuje da fizička ili pravna osoba prije prve objave elektroničke publikacije mora podnijeti prijavu za upis u Upisnik pružatelja elektroničkih publikacija koje vodi Vijeće za elektroničke medije.

¹⁴ *Onleihe führt Kaufbutton ein.* // *Onleihe.de*. Dostupno na: <http://www.onleihe.net/news/aktuelles/titel/onleihe-fuehrt-kaufbutton-ein.html>

¹⁵ Horvat, A.; D. Živković. *Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige.* Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2012. Str. 167.

¹⁶ Dohmen, F.; Ch. Pauly. *Fighting Google : Europe eyes Digital Agenda to better compete with the US.* // *Spiegel Online International* (7. 1. 2014.) Dostupno na: <http://www.spiegel.de/international/business/eu-wants-to-challenge-google-with-new-digital-strategy-a-978521.html>

Obrazovanje i stručno usavršavanje

Više sveučilišta u Hrvatskoj organizira studij kojim školuju diplomirane knjižničare. Kroz posljednje je tri godine u prosjeku 120-160 diplomiranih knjižničara godišnje polagalo stručni ispit i stjecalo to zvanje. Broj knjižničara i pomoćnih knjižničara (više i srednje stručne spreme) znatno je manji, ukupno sedamdesetak godišnje.

Centar za stalno stručno usavršavanje knjižničara u RH nacionalno je središte cjeloživotnog učenja knjižničara koje održava tečajeve o suvremenim stručnim pitanjima. Od 2002. do danas održana je ukupno 681 radionica, a samo u 2013. bilo je 1.339 polaznika.

Pred nama očito stoje izazovi s kojima se susreću i veće i jače sredine od naše pa zaključno možemo reći:

S jedne strane, ubrajamo se među zemlje koje imaju tradiciju brige za knjižnice. S druge pak moguća su, iako ne posve opravdana, očekivanja da će se neka od ovih pitanja riješiti na europskoj razini pa tako i kod nas. Financijska se kriza bez sumnje odražava na poslovanje knjižnica, status knjižničara, a dugoročno i na razvoj knjižnica. Zato:

1. Glas knjižničara će se čuti samo ako knjižnice budu surađivale i jasno rekle društvu koje se uređuje što može očekivati od knjižnica.
2. Knjižnice trebaju biti zainteresirane za diplomirane knjižničare kao nositelje struke. Složenost posla i stupanj obrazovanja trebaju i u buduće biti vidljivi u nazivu zvanja. Podatak o broju diplomiranih knjižničara koji su školovani sustavno, a ne djelomično za naše knjižnice značajan je dokaz u strategiji javnog zagovaranja knjižnica.
3. Osnovna je uloga knjižničarske zajednice na čelu s knjižničarskim društvom da razvija stručnost. Ovdje bi u prvom planu trebale biti osnovne vrijednosti kao slobodan pristup informacijama, zatim zaštita osobnih podataka i privatnosti u smislu poštivanja profesionalne tajne te zaštita intelektualnog vlasništva. I u ovo digitalno doba, zaštita analogne građe ostaje važan zadatak za knjižnice.
4. Neophodno je izraditi nacionalni plan opsežne digitalizacije, uključiti zaštićena djela i za to osigurati novac. Izrada popisa djela siročadi i rasprodanih djela predstavlja nov posao za knjižnice.
5. Knjižnice trebaju razvijati domaće projekte i uključivati se u inozemne koji promiču čitanje tiskane i elektroničke građe. To se posebno odnosi na stvaranje čitateljskih navika kod mladih.

6. Obvezni primjerak je kao cjelina imenovan nacionalnim kulturnim dobrom. Zato je važno da bude ugrađen u postojeće zakonske propise.
7. Strateško pitanje je i to kako u obrazovnom sustavu, na sveučilištima i veleučilištima uskladiti izgradnju repozitorija koji su vezani uz knjižnice i sustava za elektroničko učenje da bi se izbjegao dvostruki posao. Visokoškolske ustanove trebale bi na svojim mrežnim stranicama jasno objaviti podršku otvorenom pristupu kao dio svoje politike.
8. Interesne se skupine trebaju također dogovarati o ponudi hrvatskih elektroničkih knjiga, uključujući platformu za elektroničku posudbu knjižnicama. Stoga je važno pod kojim uvjetima će knjižnice nabavljati elektroničke knjige i posuđivati ih i kako će biti financirane. Zato bi se povlaštena stopa PDV-a za tiskanu knjigu trebala primijeniti i na elektroničku. Također je važno sveučilišnu zajednicu i nakladnike više zainteresirati za razvoj elektroničkog nakladništva i objavljivanje elektroničkih udžbenika. Ne zaboravimo da i knjižnice mogu postati elektronički nakladnici.

Da bi hrvatske knjižnice ostvarile svoje poslanje u našem društvu, a doprinos tome su i brojna izlaganja ovoga značajnog splitskog skupa, knjižničari trebaju sva svoja znanja i postignuća uključiti u strategiju javnog zagovaranja, istaknuti da upravo oni društvu pružaju pouzdanu i specifičnu uslugu.

LITERATURA

Book publishing on the move / European Economic and Social Committee. Brussels, 2012. (CCMI/092)

Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works. // OJ L299/5 Dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:299:0005:0012:EN:PDF>

Dohmen, F.; Ch. Pauly. Fighting Google : Europe eyes Digital Agenda to better compete with the US. // Spiegel Online International (7. 1. 2014.) Dostupno na: <http://www.spiegel.de/international/business/eu-wants-to-challenge-google-with-new-digital-strategy-a-978521.html>

European Book Publishing Statistics 2012. Federation of European Publishers [citirano: 2014-06-06]. Dostupno na: http://fep-fee.eu/IMG/pdf/european_book_publishing_statistics_2012.pdf

Guidelines on library legislation and policy in Europe. // Library legislation in Europe : discussion papers and country reports / edited by Christiane Bohrer. Bad Honnef : Bock+Herchen, 2000. Dostupno i na: <http://culture.coe.fr/books/eng/ecubook/20r.3.htm>

Horvat, A. Hrvatsko knjižničarsko društvo i slobodan pristup informacijama. // Slobodan pristup informacijama u službi kulturnog razvitka / Belan-Simić, Alemka; Aleksandra Horvat (ur.). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002. Str. 47-55. Dostupno na: http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/HKD_sl_prist_inf.htm

Horvat, A.; D. Živković. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2012.

IFLA/Unesco Manifest za digitalne knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012). Dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/vbh/broj/107>

Onleihe führt Kaufbutton ein. Dostupno na: <http://www.onleihe.net/news/aktuelles/titel/onleihe-fuehrt-kaufbutton-ein.html>

Schaake, M. Report on the Digital freedom strategy in EU foreign policy (2012/2094(INI). Brussels : European Parliament, 2012. Dostupno na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A7-2012-0374+0+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>

Strateški plan Ministarstva kulture 2014.-2016. Dostupno na: <http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Propisi/Strate%5%a1ki%20plan%20MK%202014.-2016.%20-%20za%20web.pdf>

Strateški plan Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta. Dostupno na: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=10679>

Wischenbart, R. IPA global publishing statistics. Dostupno na: http://www.internationalpublishers.org/images/stories/MembersOnly/AnnualREPORTS/Annual_Report_201213.pdf

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. // Narodne novine 167(2003), 79(2007), 80(2011), 125(2011), 141(2013), 127(2014).

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima. // Narodne novine 127(2014). Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_127_2400.html